

УДК 316.324: [005:378]

Д.Є. ШВЕЦЬ, Л.М. ШВЕЦЬ

СОЦІОТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ ТА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ (ІНФОРМАЦІЙНОМУ) СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуто концепції “інформаційного суспільства” й “постіндустріального суспільства”. Проаналізовано погляд щодо природи інформаційного суспільства як продукту політичної культури, приділено увагу формуванню “постекономічних” цінностей. Здійснено спробу розв’язати проблему розуміння ролі технологій продукування та інтерпретації знання в управлінні вищою освітою постіндустріального суспільства. Встановлено відмінності соціотехнологічних засад управління вищою освітою в індустріальному та постіндустріальному (інформаційному) суспільствах з урахуванням особливостей задоволення освітніх потреб суспільства, держави й окремих соціальних груп.

Ключові слова: управління, соціотехнології управління, інститут вищої освіти, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство.

Американський соціолог Д. Белл (1974) (Daniel Bell) ввів у науковий обіг поняття “постіндустріальне суспільство”, яке позначає, що суспільство перейшло на стадію тертиарних промислів і що у сфері послуг задіяно не менше ніж 50% працюючого населення. США досягли цього етапу в розвитку суспільства, за переконанням Д. Белла, в 1960 р.

Люди, на думку дослідника, будуть підкорятися компетентності фахівців подібно до того, як вони виконують вказівки лікаря, диригента оркестру або капітана корабля. Однак сьогодні видається більш імовірним, що в постіндустріальному суспільстві роль політики стане більшою, ніж будь-коли раніше, адже тепер вибір стає усвідомленим, а центри прийняття рішень виявляються більш видимими.

Природа ринкового механізму суспільства передбачає розосередження відповідальності та прийняття рішень на основі множинних потреб розосередженням споживачів. Однак рішення про виділення коштів на певний науковий проект, а не на якийсь інший, приймається, на противагу ринку, політичним центром. Заклики політика є сплавом інтересів і цінностей, часто дуже суперечливих, посилення конфліктів та напруженості в постіндустріальному суспільстві стає фактично неминучим. Оскільки знання й технології стали основним ресурсом суспільства, деякі політичні рішення виявляються зумовленими.

Інститути знання претендують на певні державні кошти, тому суспільство одержує неоскаржуване право висувати до них деякі свої вимоги. У результаті ми стикаємося з безліччю обставин, які потребують як

від усього соціуму, так і від окремих спільнот знання щодо прийняття низки важких рішень, які стосуються їх взаємопов'язаного майбутнього. Очевидно, що акцент у сфері вищої освіти зміщується від приватних навчальних закладів до державних коледжів, однак сьогодні навіть приватна вища школа не може більше існувати без значної допомоги з боку суспільства; при цьому в обох випадках ступінь наданої підтримки вимагає централізованих зусиль на федеральному рівні.

У зв'язку із цим виникає неминуче питання: кому і як слід допомагати? Чи має будь-який навчальний заклад – великий або малий, громадський або приватний, релігійний або світський, молодший, старший чи професійний коледж – отримувати підтримку, як державну, так і громадську, незалежно від якості своєї діяльності? Якщо це не так, то хто повинен приймати рішення про надання допомоги? Якщо виникає необхідність створення нових коледжів, чи повинно відповідне рішення бути прерогативою влади штатів, які часто не враховують регіональні та національні потреби? Якщо навчальні заклади фінансуватимуться за рахунок громадських коштів, яким чином буде при цьому врахована громадська думка?

Якщо для отримання знання використовуються ресурси, то яким чином і ким повинні оцінюватися результати наукових досліджень, що стають передумовою нових витрат? Якщо через обмеженість коштів виникає необхідність вибору між використанням інтелектуального потенціалу й фінансових можливостей на дослідження космосу і, скажімо, на створення прискорювачів елементарних частинок (загальна вартість яких може перевищувати мільярд доларів), як повинні прийматися подібні рішення?

Чи є знання продуктом “громадської кооперації”, колективних зусиль, які втілюються в діяльності лабораторії та дослідницької групи, або ж воно є результатом роботи окремого мислителя, плодом індивідуального генія? І якщо така постановка питання означає твердження щодо занадто жорсткої або навіть неправильної антиномії, то якими є умови й форми забезпечення творчої діяльності та продуктивності в науці? Які процеси, з яких лабораторних відкриттів можуть швидко втілитися в технічних зразках і бути запущені у виробництво? Почасти ця проблема має інформаційний характер, що породжує, наприклад, питання про відповідальність федерального уряду за заснування широкої програми “впровадження” нової техніки, яка не обмежувалася б лише публікацією інформації про технічні нововведення, а включала б також заходи активного заохочення їх використання промисловістю; зокрема, якщо розглядати це питання як складову більш широкої проблеми поширення технічних знань у малорозвинутих країнах, вона набуває форми програм культурної та технічної допомоги.

Якщо знання загалом і окремі наукові дисципліни зазнають усе більш прискореної диференціації, що потрібно зробити, щоб викладання не відставало від цих процесів? Чи не виникла необхідність оцінювати характер навчальних курсів з погляду “структури знання”, про яку говорить Дж.

Брюнер, або “концептуальних новацій”, які визначаються вздовж тих структурних ліній, про які ми писали раніше? [1, с. 253–255].

Мета статті – побудова описової характеристики соціотехнологічних засад управління вищою освітою в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві.

Завданнями статті, у зв’язку з вищезазначеним, є:

1) розгляд особливостей продукування інтелектуального капіталу як складової управлінських технологій вищої освіти в постінформаційному суспільстві;

2) розгляд соціотехнологічних засад управління вищою освітою з урахуванням особливостей інформаційного суспільства.

Статтю присвячено вирішенню проблеми розуміння ролі технологій продукування та інтерпретації знання в управлінні вищою освітою постіндустріального суспільства.

Як стає очевидним з міркувань Д. Белла, основне питання для вищих навчальних закладів – це їх економічна рентабельність і поворотність коштів. Отже, автор говорить про осмислення діяльності ВНЗ за аналогією з промисловим підприємством, у розвиток якого держава має інвестувати або ж не інвестувати кошти залежно від рівня його економічної віддачі. При цьому якість діяльності вищого навчального закладу оцінюється за його спроможністю готувати деякого “сукупного працівника”, на чому наголошує далі Р. Інглехарт.

Інновація не здійснюється в ізоляції. Це частина системи, в якій управління організаціями, обробка знання й інформації та виробництво товарів і послуг переплітаються одне з одним. Визначена таким чином ця категорія інформаційних виробників включає дуже велику групу менеджерів, професіоналів і техніків, які утворюють “колективного працівника”, тобто виробничу одиницю, створену в результаті кооперації між безліччю нероздільних індивідуальних працівників. Але хто привласнює частку праці інформаційних виробників? З одного боку, ніщо не змінилося *vis-a-vis* класичного капіталізму: його присвоюють їх роботодавці, ось чому вони наймають їх у першу чергу.

Але, з іншого боку, механізм привласнення економічного надлишку став набагато складніший. По-перше, відносини найму мають тенденцію до індивідуалізації; під цим мається на увазі те, що кожен виробник буде отримувати окреме завдання. По-друге, частка виробників, що зростає, контролює свій робочий процес і входить до специфічних горизонтальних робочих відносин. Таким чином, вони стають незалежними виробниками, підлеглими силам ринку, але реалізують власні ринкові стратегії. По-третє, їх доходи часто спрямовуються у вир глобальних фінансових ринків, які насичуються найзаможнішою частиною світового населення; таким чином, вони також є колективними власниками колективного капіталу, стаючи залежними від діяльності ринків капіталу.

Дійсно фундаментальними соціальними розломами в інформаційну епоху є: по-перше, внутрішня фрагментація робочої сили на інформаційних виробників і замінювану родову робочу силу; по-друге, соціальне виключення значного сегмента суспільства, що складається зі скинутих з рахунків індивідів, чия цінність як працівників/споживачів вичерпана і чия значущість як людей ігнорується; по-третє, поділ ринкової логіки глобальних мереж потоків капіталу й людського досвіду життя робітників [4, с. 249–250].

Констатація Р. Інглехартом рольового зміщення в постіндустріальному суспільстві визначає провідну роль інтелектуальних службовців у соціальній структурі суспільства. Останні посідають деяке проміжне місце між підприємцями й “родовою робочою силою”. Слід звернути увагу на те, що саме на підготовку кадрів вищої управлінської еліти та когнітаріату – інтелектуальних службовців працюють переважно установи вищої освіти в США.

Постіндустріальне суспільство здатне виробляти як аграрні, так і промислові продукти, обсяг виробництва яких набагато перевищує власні потреби. Це – період надвиробництва, якому властивий максимальний розвиток маркетингу й послуг і щодо якого навіть застосовується термін “суспільство сервісного господарства”.

На основі досліджень постінформаційного суспільства та інституту освіти Д. Белла і його послідовників було складено таблицю, що відображає співвідношення рівня та характеру освіти, суспільно-економічні фази й рівень розвитку типу суспільства. Передіндустріальна фаза тут відповідає аграрному суспільству. Постіндустріальну фазу характеризують, крім послуг, спрямованість у майбутнє, міжособистісна комунікація, велика роль наукових досліджень, так само як і теоретичних знань та освіти.

Завдяки використанню принципово нових технологій постіндустріальне суспільство стали називати також “інформаційним суспільством”, в якому “розумова технологія”, інформація й обробка знань посідають провідне місце. Підвищення ролі знань підвищило престижність освіти в суспільстві. Вже до постіндустріальної стадії Р. Белл, Р. Інглехарт, Й. Масуда говорили про “суспільство освіти”, пізніше цей термін набув нового відтінку – “освіта дорослих, перекваліфікація й додаткова освіта”, які через швидко змінювану професійну та промислову структуру, постійно оновлювані технології вийшли на передній план в адаптації людини в сучасному суспільстві [2; 4; 7].

А. Етціоні представив теорію шифту в освіті в 1968 р. [6]. На його думку, “активний соціум” утворить ідеальне суспільство, яке управляє самим собою, тобто суспільство самоврядування. Таке суспільство є цілеспрямованим, впевненим у собі, воно усвідомлює свої обмеження, але знає також і можливості своєї еволюції й свою силу.

А. Етціоні охарактеризував модель ідеального суспільства, якого в реальності ще не могло бути на момент створення цієї теорії. “Активний соціум” – це постмодерністське суспільство в тому аспекті, що воно відрізняється від модерного й перевершує його за декількома важливими по-

казниками: великою політичною активністю та великими інвестиціями в політичну діяльність; пріоритетністю знань, освіти й наукових досліджень.

У прийнятті рішень, в управлінні та здійсненні контролю над діяльністю суспільства все більшого значення набувають інформаційні системи. У цьому плані поняття “постмодерністське суспільство” зближується з поняттям “інформаційне суспільство”. При цьому в інформаційному суспільстві на першому плані перебуває обробка й передача знань, а в постмодерному суспільстві акцентуються застосування та тлумачення знань. Необхідно підкреслити, що мова йде про одне й те саме суспільство, в якому акцентуються різні аспекти. Це суспільство, в якому живе цивілізований світ кінця ХХ ст.

Поняття “постмодерністське суспільство” використано в соціології як синонім постіндустріального суспільства. Зазвичай під цим останнім мають на увазі суспільство, яке складається з різноманітних приватних, мінливих культур, тобто в будь-яких меншин, у молоді, навіть у різних житлових районах міста, може бути своя субкультура. Тому постіндустріальне суспільство важко уявити як єдине, стабільне. Йдеться про суспільство нового типу, яке сміливо приймає нові рішення, критикує все старе й дає можливість реалізуватися різним ролям.

Постмодерністські суспільства все більше використовують знання, обчислювальну техніку та банки даних для підтримки взаємних відносин і отримують через інформаційні системи дані для тестування та інтерпретації дійсності. За допомогою цієї інформації вони також контролюють свої власні зміни.

А. Етціоні зазначає, що важливими є не тільки самі інновації, а й спосіб і дохідливість їхніх інтерпретацій. Факти без тлумачень є обмеженими в своїй соціальній або політичній корисності. Наприклад, нова ефективна технологія викликає тільки незначний інтерес або навіть неприйняття, якщо вона суперечить релігії або будь-яким іншим цінностям суспільства. Від тих, хто впроваджує нову технологію, вимагається оцінка й роз’яснення її переваг. На темпи та результати науково-дослідних робіт впливає прагматика: насамперед підтримується те, що дає практичний результат, відповідаючи потребам суспільства [6, с. 34].

Прийнято вважати, що якість інформації залежить від того, наскільки відокремлені одне від одного суспільні послуги тестування дійсності (наприклад, науково-дослідні інститути та статистичні установи, які збирають об’єктивну інформацію з різних галузей) й інститути інтерпретації знань (засоби масової інформації, політичні партії тощо). Такий стан зберігався не завжди, в доіндустріальному суспільстві ці функції були пов’язані одна з одною.

У постмодерному суспільстві спеціалізація, яка проникла в усі сфери суспільства, призвела до виділення професійних політиків, які приймають рішення, але взаємодія їх з фахівцями залишається необхідною для

“грамотності” політичних рішень. Загалом інформація, отримувана в науково-дослідних інститутах, буде мати все більше й більше значення.

Однією з найважливіших передумов функціонування активного суспільства є плюралізм у виробництві інформації. Інформація сприймається, як і будь-який предмет, споживання, використання та контролювання якого є прерогативою суспільства в цілому. Наприклад, великі файли комп’ютерів різних організацій містять стратегічно важливу інформацію, і суспільство так чи інакше змушене здійснювати контроль над ними.

Як уже зрозуміло з усього сказаного вище, освіта посідає особливе місце в постмодерному суспільстві. Різноманітність і складність соціальних відносин, нові вимоги трудового життя й управління новими технологіями є тими факторами, які вимагають підвищення рівня освіти. Значення вищої освіти та професійного спеціалізованої освіти зростає паралельно з процесом модернізації суспільства. Одночасно освіта вважається все більш істотним чинником при визначенні статусу індивіда. Згадані вище вчені говорять навіть про “суспільство вмінь”. Це поняття підкреслює значення спеціалізації й професіоналізму в сучасному суспільстві. Зазвичай підвищення освітнього рівня приносить і підвищення соціального статусу, хоча це не завжди позначається на розмірі заробітної плати.

Не тільки молодь і працездатне населення, а й пенсіонери стали все більше навчатися, поповнювати свої знання з різних предметів. В США вживають такий термін, як “університет третього покоління”. Нещодавно в країні почали відзначати міжнародний “рік пожиттєвого навчання” [7, с. 44].

Висновки. З вищенаведених міркувань випливає висновок про відмінності соціотехнологічних засад управління вищою освітою в індустріальному та постіндустріальному (інформаційному) суспільствах з урахуванням особливостей задоволення освітніх потреб суспільства, держави та окремих соціальних груп, які можна подати у вигляді таблиці.

Таблиця

Критерії розрізнення освітніх потреб на фазах доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільств

Ознаки розрізнення типів суспільств	Передіндустріальна фаза	Індустріальна фаза	Постіндустріальна фаза
1	2	3	4
Принцип управління розвитком	Традиціоналізм	Економічне зростання	Центральне місце знань
Головний сектор виробництва	Заготівля сировини	Обробка	Послуги
Головний контингент робочої сили	Селянин, зайнятий освоєнням природного середовища	Робітник, зайнятий переробкою матеріалів	Службовець, який працює з інформацією, знаннями, символами

Продовження табл.

1	2	3	4
Управлінська група, яка поєднує ресурси	Господар, власник	Підприємець, професійний керівник	Дослідник, фахівець, провідний адміністратор
Основна виробнича одиниця	Сім'я	Підприємство, завод, фабрика	Дослідницький центр, сервісний офіс
Вищий рівень потреб	Основні побутові потреби	Соціальні потреби	Самореалізація, потреба в знаннях
Перспектива часу	Спрямованість у минуле	Адаптація до теперішнього часу	Спрямованість у майбутнє, прогнози та сценарії
Члени соціальної комунікації	Людина – природа	Людина – машина	Людина – людина
Рушійна сила	Природні ресурси та фізична сила	Видобута енергія	Інформація та обробка знань
Стратегічний ресурс	Продукти харчування, сировина	Реальний капітал, “перелік правил”, “ноу-хау”	Освіта та розумовий капітал
Технологія	Ручна праця	Машини	Інтелектуальні алгоритми
Метод управління рішеннями	Здоровий глузд, “метод спроб і помилок”, досвід	Емпіризм та експериментальне дослідження	Модель, теоретична база прийняття рішень, аналіз систем тощо

Список використаної літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 783 с.
2. Белл Д. Параметры знаний и технологии: новая классовая структура постиндустриального общества / Д. Белл // Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – Гл. 3. – С. 253–260; 356–361.
3. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Д. Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. – К. : Либідь, 1996. – С. 194–250.
4. Инглехарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглехарт // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 249–260.
5. Etzioni A. A Comparative Analysis of Complex Organizations / A. Etzioni. – Glencoe, Ill : Free Press, 1961.
6. Etzioni A. The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes / A. Etzioni. – N/Y : Free Press, 1968.
7. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society Wash / Y. Masuda. – 1981.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2013.

Швец Д.Е., Швец Л.Н. Социотехнологические принципы управления высшим образованием в индустриальном и постиндустриальном (информационном) обществе

В статье рассматриваются концепции “информационного общества” и “постиндустриального общества”, анализируется точка зрения относительно природы информационного общества как продукта политической культуры, уделяется внимание формированию “постэкономических” ценностей. Сделана попытка решить проблему понимания роли технологий продуцирования и интерпретации знания в управлении высшим образованием постиндустриального общества. Установлены различия социотехнологических основ управления высшим образованием в индустриальном и постиндустриальном (информационном) обществах с учетом особенностей удовлетворения образовательных потребностей общества, государства и отдельных социальных групп.

Ключевые слова: управление, социотехнологии управления, институт высшего образования, индустриальное общество, постиндустриальное общество, информационное общество.

Shvets D., Shvets L. Socio-technological principles of higher education management in the industrial and post-industrial (information) society

The article is devoted to the problem solution of understanding the role of production technologies and interpretation of knowledge in higher education management of the post-industrial society. The concepts of the “information society” and “post-industrial society” have been considered in the article. A viewpoint relating to the nature of the information society of political culture has been analyzed and special attention has been paid to the formation of “post-economic” values in this work. An attempt to solve the problem of understanding the role of production technologies and interpretation of knowledge in higher education management of post-industrial society has been made. The differences of socio technological foundations of higher education management in the industrial and post-industrial (information) societies relating to the educational needs of society, the state and certain social groups have been distinguished.

Key words: management, socio-technological management, institute of higher education, industrial society, post-industrial society, information society.